

kütüphanesi vardı. el-Melikü'l-Kâmil'in yaptırdığı Kahire'deki İmam Şâfiî Türbesi'ne son şekli onun zamanında verilmiş (608/1211-12; *DİA*, XII, 32), Dimaşk'taki iç kale onun döneminde tamamlanmış, ayrıca Câmîu'l-İdeyn de bu devirde tesis edilmiştir (*İA*, XI, 304). O sırada Horasan'da yaşayan Fahreddin er-Râzî, el-Melikü'l-Âdil'in ilme büyük önem verdiğini duymuş ve *Te'sisü't-takdis* adlı eserini ona ithaf etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Berku's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, V, 51-57, 121, 137-138, 150, 154, 159-162; a.mlf., *el-Fethu'l-kussî* (nşr. M. Mahmûd Subh), Kahire 1962, bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, bk. İndeks; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I-II, bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, bk. İndeks; a.mlf., *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 111-113; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 74-79; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 359-363; II, 262-268; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, bk. İndeks; C. H. Becker, "el-Âdil", *İA*, I, 139-140; R. Hartmann, "Şam", a.e., XI, 304; H. A. R. Gibb, "al-Âdil", *EP* (Fr.), I, 203-204; A. Engin Bekaş, "Eyyûbiler", *DİA*, XII, 32.

RAMAZAN ŞEŞEN

el-MELİKÜ'L-ÂDİL II (الملك العادل)

Ebû Bekr Seyfüddîn
el-Melikü'l-Âdil Muhammed
b. el-Melikü'l-Kâmil Muhammed
b. el-Melikü'l-Âdil Muhammed
(ö. 645/1248)

Eyyûbî hükümdarı
(1238 - 1240).

615 (1218) veya 617'de (1220) doğdu. Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in üç oğlundan en küçüğüdür. Adı kaynaklarda ilk defa 627 (1230) yılında ağabeyi el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'un veli-ahtlıktan azledilmesiyle ilgili olarak zikredilir (İbn Vâsıl, IV, 278-279). Bu olaydan sonra Sultan el-Melikü'l-Kâmil Mısır'da bulunmadığı zamanlarda küçük oğlunu nâib olarak bırakmış ve 630'da (1233) onu resmen veliaht tayin etmiştir. el-Melikü'l-Kâmil'in 635'te (1238) ölümü üzerine Dimaşk'ta toplanan emirler Kahire'de bulunan II. el-Melikü'l-Âdil'i sultan seçtiler, amcasının oğlu el-Melikü'l-Cevâd Yûnus'u da onun Dimaşk nâibi olarak tayin ettiler. Emirlerin tercihlerini bu yönde kullanmalarının sebebi zayıf olan bu melikler istedikleri gibi yönetebileceklerini düşünmeleri idi. II. el-Melikü'l-Âdil'in ilk

icraatlarından biri Halep'e elçi gönderip babasının döneminde olduğu gibi hutbenin kendi adına okunmasını talep etmesidir. Ancak bu isteği kabul edilmedi.

Kerek hâkimi el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd, amcası el-Melikü'l-Kâmil ile henüz hayatta iken yaptığı anlaşmaya dayanarak Dimaşk nâibliğini istiyordu. Dimaşk'ın el-Melikü'l-Cevâd'a verilmesi yüzünden Filistin'in sahil bölgelerini işgal eden el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'un üzerine yürüyen el-Melikü'l-Cevâd Yûnus onu yenerek bu bölgeleri topraklarına kattı. el-Melikü'l-Cevâd'ın gereğinden fazla güçlendiğini düşünen II. el-Melikü'l-Âdil ona bu toprakları el-Melikü'n-Nâsır'a bırakmasını emretti. el-Melikü'l-Cevâd'ın Dimaşk'a döndüğünde hutbede II. el-Melikü'l-Âdil'den sonra kendi ismini okutarak bağımsız hareket etmeye başlaması, Suriye'deki diğer Eyyûbî melikleri kendisine karşı planlar yapması ve halka zulmetmesi üzerine II. el-Melikü'l-Âdil, onun Dimaşk nâibi yapılmasında etkili olan emirlerden İmâdüddin İbn Şeyhüşşü'yûh'u gönderip Dimaşk'ı ondan teslim almasını istedi. Bunun karşılığında el-Melikü'l-Cevâd'a bazı yerleri iktâ olarak vermeyi teklif ettiğini kendisine bildirmesini söyledi. Sultanın teklifini kabul etmediği gibi Emîr İmâdüddin'i de öldürten el-Melikü'l-Cevâd, el-Melikü'l-Kâmil'in Sincar'da ve doğu bölgelerinde hüküm süren büyük oğlu el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'a sahip olduğu Sincar, Rakka ve Âne karşılığında Dimaşk'ı vermeyi önerdi. Teamüle göre kendisinin Eyyûbî sultanı olması gerektiğini düşünün, ancak hem daha babasının sağlığından veli-ahtlıktan azledildiğinden hem de babasının vefatı esnasında Rahbe'yi kuşatmakta olduğundan kendisi dışında gelişen olaylara müdahale edemeyen el-Melikü's-Sâlih bu defa fırsatı kaçırmayıp el-Melikü'l-Cevâd ile anlaştı ve Dimaşk hâkimi oldu (Cemâziyelâhîr 636 / Ocak 1239). Dimaşk ve yöresinin elinden çıktığını gören II. el-Melikü'l-Âdil buna karşılık el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd ile ittifak yaptı.

Genç ve tecrübesiz II. el-Melikü'l-Âdil, babasının yıllarca uğraşıp düzelttiği hazineyi kısa zamanda tükettiği gibi devlet işlerini terkedip sefahate daldı. Kendisiyle ittifak yaparak Mısır'a gelen el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'un tesiri altında kalan, hatta onun teşvikiyle bazı devlet adamlarını tutuklayan II. el-Melikü'l-Âdil, babasının tecrübeli kumandan ve memlüklerini ikinci plana itip henüz eğitimlerini tamamlamamış genç memlüklerini devlet kademelerinde yükseltti. Bu umumi

memnuniyetsizlik üzerine Eşrefiyye ve Kâmilîyye gruplarının ileri gelenleri tecrübeli olması sebebiyle el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'a mektup göndererek onu Mısır'a davet ettiler. Hatta Türk kökenli memlük emirleri II. el-Melikü'l-Âdil'e karşı isyan edip Bilbis'te çarpıştırlarsa da yenilerek el-Melikü's-Sâlih'in hizmetine girdiler. Bu olaydan sonra emirler II. el-Melikü'l-Âdil'i tahttan indirmek için bir teşebbüste daha bulundular. Sultan durumu farkedince tedbir aldı. el-Melikü's-Sâlih ordusuyla Mısır'a yaklaştığında yeni bir karışıklığın çıkmasından rahatsız olan Abbâsî Halifesi Müstansır-Billâh'ın araya girmesiyle mevcut statüyü koruyan bir anlaşma yapıldı. Anlaşmaya göre Mısır ve Güney Filistin II. el-Melikü'l-Âdil'e, Filistin'in kuzey kısımları ve Ürdün vadisi el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'da, Dimaşk ve Suriye'nin güneyi ise el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'a kalacaktı.

Ancak bu sırada yeğeni el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'un Nablus'ta bulunmasından faydalanan Ba'lebek hâkimi el-Melikü's-Sâlih İmâdüddün İsmâil ile Humus hâkimi el-Melikü'l-Mücâhid Esedüddin Şirkûh'un birlikte Dimaşk'ı ele geçirmeleri (637/1239-40) durumu değiştirdi. İsmâil ve Şirkûh'un II. el-Melikü'l-Âdil'in nâibi olduklarını belirterek hutbeyi onun adına okutmaları Mısır'da sevinçle karşılandı. Bu gelişme el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'un yalnız kalmasına ve II. el-Melikü'l-Âdil ile bozuştuktan sonra Kerek'e dönen el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'un eline düşmesine sebep oldu. Duruma memnun olan II. el-Melikü'l-Âdil 100.000 dinar (başka bir rivayete göre 400.000) karşılığında kardeşinin kendisine teslim edilmesini istedi, fakat teklifi kabul görmedi. el-Melikü'n-Nâsır, Ramazan 637'de (Nisan 1240) yaklaşık altı ay hapiste tuttuğu el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'u serbest bıraktı ve hâkim olduğu topraklarda hutbeyi onun adına okuttu. Ancak Kudüs'ten Mısır'a doğru yola çıkan el-Melikü'n-Nâsır ve el-Melikü's-Sâlih, II. el-Melikü'l-Âdil'in ve ona yardımcı gelen amcası İmâdüddin İsmâil'in orduları arasında kaldıklarından savaşmaya cesaret edemediler.

II. el-Melikü'l-Âdil, bu olaydan kısa bir müddet sonra başta İzzeddin Aybek el-Esmer olmak üzere Eşrefiyye ve Kâmilîyye'nin kumandanları tarafından Zilkade 637'de (Haziran 1240) Bilbis'te tutuklandı. Mısır'a davet edilen el-Melikü's-Sâlih Eyyûb tahta geçirildi. Ağabeyi tarafından uzun süre Kahire Kalesi'nde hapiste tutulan II. el-Melikü'l-Âdil 12 Şevval 645'

te (9 Şubat 1248) boğularak öldürüldü (İbn Hallikân, V, 86; İbn Vâsıl, V, 379). Diğer bir rivayete göre ise 644 (1246) yılında öldürülmüştür (Mekîn, XV [1955-57], s. 157). Bâbünnasr dışındaki Şemsüddeve Türbesi'ne defnedildi. II. el-Melikü'l-Âdil'in öldürülmesi, Eyyûbî tarihinde tahtı ele geçirmek maksadıyla meliklerin yaptıkları mücadeleler sırasında işlenen tek siyasi cinayettir. II. el-Melikü'l-Âdil kaynaklarda müsrif ve sefih olarak tanıtılır. Öte yandan cömertliği, ihsanının bolluğu ve vergileri kaldırması sebebiyle Mısır halkının onun döneminde oldukça müreffeh günler yaşadığı, bu sebeple şairlerin kendisini öven şiirler yazdığı kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/2, s. 704, 707-709, 718-730, 771-772; Mekîn, *Ahbarü'l-Eyyûbiyyîn* (nşr. Cl. Cahen; BEO içinde), XV (1955-57), s. 145-148, 157; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, V, 84-86; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, IV, 278-279; V, 17, 126, 170, 179, 192-193, 198-200, 206-207, 211, 214, 218-219, 252, 262, 379-381; ayrıca bk. İndeks; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbârü'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 264-269, 282; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 641-650*, s. 301-303; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/2, s. 247, 255-256, 267-296; H. L. Gottschalk, *al-Malik al-Kamil von Egypten und Seine Zeit*, Wiesbaden 1958, s. 175, 204, 213, 216, 226, 229, 233; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, Albany 1977, s. 222, 241-245, 253, 260-261, ayrıca bk. İndeks; Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1992, VI, 374-379; Cengiz Tomar, *Memlûk Devleti'nin Kuruluşu 1240-1260* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 7-8, 10-22; C. H. Becker, "al-Malik al-Âdil II", *İA*, I, 140; H. A. R. Gibb, "al-Âdil II", *EF* (İng.), I, 198.

CENGİZ TOMAR

el-MELİKÜ'L-AZİZ

(الملك العزيز)

Ebû'l-Feth İmâdüddin
el-Melikü'l-Aziz Osmân
b. Selâhaddin Yûsuf b. Eyyûb
(ö. 595/1198)

Eyyûbî hükümdarı
(1193-1198).

Cemâziyelevvel 567'de (Ocak 1172) Kahire'de doğdu. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin en çok değer verdiği oğludur. İskenderiye ve Kahire'de Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir İsmâil b. Mekî b. Avf ez-Zührî ve İbn Berrî gibi âlimlerin öğrencisi olan Azîz'i babası 580'de (1184) Takıyyüddin Ömer b. Şehinşah'ın kefâleti altında Şam nâibi olarak tayin etti. Daha sonra ağır bir hastalığa yakalanan Selâhaddin, topraklarını

oğulları arasında paylaştırdığında (582/1186) büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Ali'yi Dimaşk'ta veliaht olarak belirledi. el-Melikü'l-Azîz'e de Mısır topraklarını verdi. Selâhaddin'in kardeşi el-Melikü'l-Âdil yeğenlerine vasi tayin edildi. el-Melikü'l-Azîz, bu tarihten itibaren amcası el-Melikü'l-Âdil'in atabekliğinde Mısır nâibi olarak bulundu.

Selâhaddin öldüğünde (589/1193) el-Melikü'l-Azîz, Mısır nâibi olarak amcası el-Melikü'l-Âdil ile birlikte Kahire'de idi. Dengesiz davranışlarıyla tanınan el-Melikü'l-Efdal Dimaşk'ta büyük sultan olmuş, babasının kumandanlarını, Kâdî el-Fâzıl, İmâdüddin el-İsfahânî ve Bahâeddin İbn Şeddâd gibi değerli devlet adamlarını yönetimden uzaklaştırarak bütün işleri veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'e bırakmıştı. el-Melikü'l-Azîz, Dimaşk'tan Mısır'a göç eden Kâdî el-Fâzıl gibi tecrübeli şahsiyetleri ve kumandanları himayesine alarak kardeşinin bu hatasını iyi değerlendirdi; yönetimini daha da sağlamlaştırdı. Dimaşk'tan gelip hizmetine giren emîrlerin de telkiniyle Eyyûbî topraklarını birleştirme kararı alan el-Melikü'l-Azîz'in kısa iktidar döneminin ilk yılları ağabeyi el-Melikü'l-Efdal ile mücadele içinde geçti.

el-Melikü'l-Azîz'in Dimaşk üzerindeki niyetlerini anlayan el-Melikü'l-Efdal ile veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr iktâ gelirleri giderlerini karşılamaya yetmeyen, ancak prestiji çok yüksek olan Kudüs'ü ona vermek suretiyle aralarını düzeltmeye çalıştırlarsa da sonradan bu niyetlerinden vazgeçtiler. el-Melikü'l-Efdal'in bu tekliften vazgeçmesi ve Cübeylî Haçlılar'a kaptırması el-Melikü'l-Azîz'e beklediği fırsatı verdi. 590'da (1194) ağabeyinden Dimaşk'ta hutbenin kendi adına okumasını ve sikkenin kendi adına basılmasını istedi. Bu teklifi kabul etmeyen el-Melikü'l-Efdal, diğer Eyyûbî meliklerinden ve Ca'ber'de bulunan amcası el-Melikü'l-Âdil'den yardım talep etti. Aynı yıl orduyuyla Dimaşk yakınlarına gelen el-Melikü'l-Azîz yeğenleri arasındaki mücadelede hakemlik rolü üstlenen, fakat asıl amacı iktidarı ele geçirmek olan el-Melikü'l-Âdil'in araya girmesi sonucunda el-Melikü'l-Efdal ile bir anlaşma yaparak Kahire'ye döndü. Bu anlaşmaya göre ikisi de kendi topraklarını koruyor, el-Melikü'l-Azîz'e Mısır toprakları yanında Nablus'un iktâından da pay veriliyordu. Bu arada amcası el-Melikü'l-Âdil'in kızıyla evlenen el-Melikü'l-Azîz siyasi konumunu daha da güçlendirdi.

el-Melikü'l-Azîz, ertesi yıl el-Melikü'l-Efdal'den Dimaşk tahtını terketmesini ve kendi sultanlığını tanımasını istedi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal, tekrar diğer Eyyûbî meliklerinden ve el-Melikü'l-Âdil'den yardım talep etmek zorunda kaldı. Dimaşk yakınlarına gelen el-Melikü'l-Azîz'in ordusunda bulunan, baştan beri babasının Nâsırıyye adlı birliklerini kendilerine üstün tuttuğu Esediyye ve Kürt grupları, el-Melikü'l-Âdil'in de kışkırtmaları neticesinde ordudan ayrılıp Dimaşk'a gidince zor durumda kalan el-Melikü'l-Azîz hemen Mısır'a döndü. Onan önce davranarak Mısır'ı ele geçirmek isteyen el-Melikü'l-Âdil ve el-Melikü'l-Efdal'in teşebbüsleri böylece sonuçsuz kaldı. el-Melikü'l-Efdal'in beceriksizliği sebebiyle kendisine güvenemeyeceğini anlayan el-Melikü'l-Âdil, Mısır'da atabekliği sırasında bizzat yetiştirdiği damadı el-Melikü'l-Azîz'e meylederek bir anlaşma yapılmasını sağladı. Bu olaydan sonra Mısır'da kalan el-Melikü'l-Âdil Dimaşk'ı alması için el-Melikü'l-Azîz'i kışkırtmaya başladı. 592'de (1196) amcasıyla birlikte şehri kuşatan el-Melikü'l-Azîz Dimaşklılar'ın da yardımıyla kısa sürede şehri ele geçirdi ve amcasını nâib tayin ederek Mısır'a döndü. Kardeşi el-Melikü'l-Efdal'i de Sarhad'a gönderdi; böylece büyük sultan oldu. Dimaşk'ta hutbe el-Melikü'l-Azîz adına okunmakla birlikte idare fiilen el-Melikü'l-Âdil'in elindeydi.

Kardeşiyle mücadelesinde başarılı olan el-Melikü'l-Azîz'i bekleyen ikinci tehlike Haçlılar'dı. el-Melikü'l-Azîz, 593'te (1197) bölgeye ulaşarak Beyrut ve Sayda'yı ele geçirdi ve Kudüs'e ilerlemek isteyen Haçlılar karşısında zor durumda kalan amcasının yardım çağrısı üzerine kuşatma altındaki Tibnin'e gitti. Onan çekinen Haçlılar kuşatmayı kaldırdılar (594/1198). Haçlılar'la yapılan antlaşmayla Selâhaddin dönemindeki durum korundu; ancak Beyrut Haçlılar'da kaldı, Sayda ise müslümanlarla Haçlılar arasında ikiye bölündü. Dimaşk'ta bazı düzenlemeler yaparak Kahire'ye dönen el-Melikü'l-Azîz bir av esnasında Feyyûm yakınlarında attan düşüp yaralandı. Kahire'ye getirildikten kısa bir süre sonra 27 Muharrem 595'te (29 Kasım 1198) öldü ve Kahire'de İmam Şâfiî'nin türbesine defnedildi.

Selâhaddin'in son yıllarında Mısır'ın ekonomik durumu suistimaller yüzünden oldukça bozulmuştu. el-Melikü'l-Azîz'in ekonomik sıkıntılara rağmen ağır vergiler koymadığı, haksız müsaderelele halka zulmetmediği ve öldüğünde kendi hazi-